

УДК 504.03

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-2-369-377

**ENVIRONMENTAL COMPETENCE AS A PRODUCT
OF ENVIRONMENTAL EDUCATION AND ENVIRONMENTAL EDUCATION**

**ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОДУКТ ЕКОЛОГІЧНОЇ
ОСВИТИ ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Victoria LIPYCH,

PhD in Philology, Associate

Professor

lipich.viktoria@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1892-1102>

Вікторія ЛІПІЧ,

кандидат філологічних наук,

доцент

Ivan LIPYCH,

PhD in Philosophy, Associate

Professor

lipych.ivan@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-6580-1579>

Іван ЛІПІЧ,

кандидат філософських наук,

доцент

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidta St., Berdiansk,
Zaporizhzhia oblast, 71100, Ukraine

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: May 02, 2023

Revised manuscript accepted: August 07, 2023

ABSTRACT

The article gives the analysis of the actual problems of environmental education, suggests the mechanisms for the forming of ethical imperatives of logical culture of personality. The author emphasizes that environmental education is one of the important component of environmental activity where takes place the process of ecological consciousness, thorough ecological and worldview convictions at every our contemporary. The purpose of the article is to open the mechanism of forming and functioning of ethical imperatives in ecological structure of personality. The achieving of this purpose is possible on condition if environmental education will be included in the complex of educational process and oriented on all categories of population. It has been noted that mastering ecological knowledge by the subject of ecological activity depends on definite system of value orientations: own attitude to questions which must be studied, the readiness to devote themselves to the protection of environment and desire to take part in nature protection events. There have been considered the role of education in becoming of ecological culture. In this case we can speak about moral and ecological education that is not only the means of mastering the external benchmarks and regulators but transformation them in elements of personal consciousness, in interior regulators. It is emphasised that a certain system of values should be the basis of environmental education. The value-based approach is one of the leading ones in environmental education. Attention is also drawn to the fact that the system of values as a phenomenon of social practice and culture is not fundamental in the process of education. It is itself, as an organic part of social activity, a social value. Environmental

work as social activity is capable of improving and qualitatively changing environmental programmes, reprogramming all types of human activity and is aimed at spiritual and practical development of the environment. There have been done the conclusion that such education contributes to production of value oriented view on nature. So, the ecological activity is a universal, adaptive and optimization mechanism of human society thanks to which is possible the coevolutional process oriented to achievements of harmonic interaction in the system «society – nature».

Keyword: *ecological culture, ecological education, coevolutional, environmental education, ethical imperative.*

Вступ. Однією з глобальних проблем людства на сьогодні є екологічна, тому поняття «екологічна культура» набуває поширення як важливий компонент культурології. Екологічна культура передусім передбачає з'ясування на соціально-філософському та конкретно-науковому рівнях проблеми раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища. Очевидним є те, що ці проблеми не можуть бути розв'язані без світоглядного контексту, формування екологічної свідомості, екологічної культури, моральних основ природотворчої та природоохоронної діяльності. У цьому аспекті вихідним є розуміння культури як процесу діяльності та її продуктів, що характеризує людину як розумну, вільну та морально відповідальну істоту. Культура охоплює всю сферу суспільної діяльності людини, включаючи її матеріальні та ідеальні (духовні) форми. Саме тому М. Кисельов наполягає на відносності поділу культури на матеріальну та духовну [5:70]. В екологічному контексті некоректність такого поділу є особливо переконливою.

Для здійснення екологічної діяльності вагоме значення має екологічна компетентність як продукт екологічної освіти та екологічного виховання. Варто акцентувати, що екологічна освіта є одним з найважливіших компонентів екологічної діяльності, оскільки відбувається процес формування екологічної свідомості, ґрунтовних еколого-світоглядних переконань у кожного нашого сучасника. Означений аспект активно розробляється філософами (В. Гьосле, В. Деркач, М. Кисельов, В. Крисаченко, О. Салтовський, М. Тарасенко, А. Толстоухов, М. Хілько та ін.), а також спеціалістами в галузі педагогіки (М. Дробноход, Т. Тимочко, В. Ткач, О. Федоренко, Г. Ярчук та ін.). Відомо, що проблема оптимізації взаємодії людського суспільства з середовищем його існування є не стільки екологічною чи технічною, скільки соціальною. Попередньо не гармонізувавши взаємини в самому суспільстві, неможливо гармонізувати взаємовідносини суспільства та природи.

Цим спричинена необхідність виховання в кожній людині соціоекологічної свідомості, яка полягає не лише в любові та бережливому ставленні до матері-природи (ознака екологічної свідомості), а й у розумінні домінування природних благ над створеними людьми матеріальними; в усвідомленні необхідності відмовитись від предметів розкоші й так званих «престижних речей», тобто у зведенні

своїх потреб до розумної необхідності, що забезпечує повноцінне здорове життя; в економному ставленні не лише до природних об'єктів, але і створених людьми предметів, у яких так чи інакше опосередковані природні ресурси; добровільному підпорядкуванні особисті інтереси загальнонаціональним. Подібне ставлення до життя можливе лише в людей з багатим духовним світом, які позбулися споживацької психології та фетишизації речей і мають високу національну свідомість. Лише за такої суспільної свідомості система структуралізації суспільства буде здійснюватись не штучно (таке суспільство буде недовговічним), а через глибоке розуміння громадянами соціоекологічних законів, базуватиметься на їхній здатності добровільно підпорядковуватися цим законам заради виживання власного, своєї нації та всього людства.

Мета статті: з'ясувати механізм формування та функціонування етичних імперативів в екологічній культурі особистості.

Результати та дискусії. Сучасні відносини людини з природою спричиняють необхідність глибокого й усебічного пізнання «закономірностей функціонування і розвитку географічної оболонки в цілому» [2:21]. Без аналізу законів природи, прогнозування наслідків утручання людини в перебіг її процесів сьогодні неможливо сформувати ставлення до природи на раціональних засадах.

Досягти цього можна за умови, якщо екологічна освіта буде включена в процес навчання й орієнтована на всі категорії населення. Прикметним є те, що на міжнародному рівні останнім часом спостерігається зміщення акцентів від власне творчої діяльності в бік діяльності виховної. Оскільки можливості розв'язання екологічних проблем пов'язані з соціальними, економічними й культурними чинниками, необхідно змінити ціннісні орієнтації людей щодо природного середовища. Тоді екологічна освіта буде дещо більшим, ніж одним із аспектів освітнього процесу: вона стане певним опертям для розробки нового способу життя в гармонії із навколишнім середовищем, для оптимального екологічного вибору в складних ситуаціях сучасності, для передбачення й подолання негативних наслідків діяльності людини в природі. Формування в кожній людині особистої причетності до всього, що відбувається у світі, екологічної відповідальності за збереження природи як необхідної передумови її власного існування є стратегічною метою екологічного виховання. Лише за умови реалізації цієї стратегії можна буде говорити про вдосконалення внутрішнього світу нашого сучасника, формування належного екологічного світогляду й адекватної поведінки і, насамкінець, екологічної культури.

Лише освіта, як зазначає В. Гьосле, яка надає однаково глибокі знання в науках природничих і гуманітарних і, тим самим, сприяє появі людей, які зроблять свій внесок у справу подолання кризи, піде на користь також і філософії. Філософія допоможе окремим наукам теоретично зрозуміти причини екологічної кризи, з тим щоб успішно боротися з нею на практиці, а також сприятиме «наведенню мостів» між самостійними дисциплінами. Філософія, вказавши межі гуманітарним і

природничим наукам, зможе по-новому поставити деякі запитання так, щоб люди мали змогу отримати на них бажану відповідь [2:10].

Екологічна освіта спрямована на розв'язання таких завдань: відбивати навколишнє середовище на міждисциплінарному рівні в усій його повноті; поєднувати планетарні характеристики з локальними (місцевими, регіональними, державними); бути постійним (продовжуваним) процесом, націленим на майбутнє; уміло поєднувати академічні та практичні аспекти, спонукати до активної громадянської позиції.

У 2001 р. в Україні була затверджена Концепція екологічної освіти, яка враховує сучасний стан і перспективи розвитку суспільного знання, спрямованого на перебудову змісту освіти відповідно до вимог часу, на формування екологічної культури як складової системи національного й громадського виховання всіх верств населення.

Освіта в інтересах екологобалансованого розвитку не дорівнює екологічній освіті й не є переорієнтацією будь-якої однієї сфери освіти. Вона має однаковою мірою включати економічні, соціальні й екологічні аспекти і стати процесом навчання протягом усього життя, з чіткою роллю формальної, неформальної та неофіційної освіти [8:21].

Відомо, що екологічну інформацію від ЗМІ суспільство отримує переважно у вигляді випадкових повідомлень про екологічні катастрофи, аварії, стихійні лиха. Разом з тим у ЗМІ олігархічні структури дуже позитивно рекламують екологічно небезпечні проекти. Основну увагу приділяють створенню нових робочих місць і, відповідно, обіцянкам високої заробітної плати. Такій рекламі сприяють владні структури, які з легкістю надають різні податкові пільги проектам і виробникам, що здебільшого є екологічно небезпечними. Часто з метою вироблення необхідної громадської думки спекулюють на патріотизмі та непоінформованості громадян. Необхідність упровадження екологічно небезпечних проектів подається з позиції інтересів національної безпеки, економічної та соціальної необхідності. Об'єктивна інформація, результати проведення незалежних екологічних, соціальних та економічних експертних оцінок таких проектів замовчуються. Нині фахівців у галузі екології та охорони навколишнього середовища готують 103 заклади вищої освіти, що забезпечують здебільшого прикладні напрями екології з урахуванням специфіки галузей виробництва (гідроекологія, метеорологія, агроекологія, промислова екологія, лісоінженерія, моніторинг навколишнього середовища, радіоекологія тощо). Учителів-екологів відповідно до ліцензій в Україні готують лише два заклади вищої освіти (екологів-хіміків – Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, екологів-біологів – Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького) з незначною кількістю набору абітурієнтів (близько 50 осіб), що ніяк не задовольняє потреби в цих спеціалістах. У провідних ЗВО України розпочато підготовку магістрів з екології.

Очевидно, що стан соціуму (і не лише у власне екологічному аспекті) все більше буде залежати саме від рівня екологічної культури.

Екологічно компетентній людині відкривається прекрасне як у природі, так і суспільстві. Краса природи виховує витонченість почуттів, допомагає відчуту красу людини. Пізнання природи допомагає пізнанню краси в самому собі, стверджує людські гідності. Живучи в природі, людина розкриває свої індивідуальні й родові здібності, творить не лише навколишній світ, але й саму себе (світ внутрішній), відповідно до специфіки своєї діяльності, яка безпосередньо залежить від екологічної компетентності та екологічної культури.

Сам процес засвоєння екологічних знань суб'єктом екологічної діяльності залежить від наявності в ньому визначеної системи ціннісних орієнтацій: власного ставлення до питань, які підлягають вивченню, готовності присвятити себе захисту навколишнього середовища, бажанню безпосередньо брати участь у природоохоронних заходах тощо. Розглядаючи роль освіти в становленні екологічної культури, доцільно говорити про морально-екологічну освіту, що служить не тільки засобом засвоєння зовнішніх орієнтирів і регуляторів, але й перетворенням їх в елементи особистої свідомості, у регулятори внутрішні. У результаті така освіта сприяє виробленню ціннісно-орієнтованого погляду на природу.

Сучасна філософська й педагогічна наука стали виділяти екологічне виховання в самостійний вид (напрямок) виховної роботи. В «Екологічній енциклопедії» зазначається, що екологічне виховання є процесом формування сукупності рис, якостей і навичок поведінки особистості, що забезпечує формування відповідального ставлення до природи, спонукає людину брати безпосередню участь у природоохоронній діяльності і сприяє набуттю досвіду вирішення екологічних проблем [4:135-136]. Метою екологічного виховання є глибоке усвідомлення ідеї оптимальної взаємодії суспільства і природи (соціально-екологічний ідеал), свого зв'язку з природним середовищем і відповідальністю за його стан, що реалізується у відповідній діяльності й стилі поведінки. Відповідно до мети в екологічному вихованні виділяються юридичні, моральні, естетичні аспекти. Існують і більш широкі типологізації, де виділяються такі форми екологічної освіти та екологічного виховання: моральне, естетичне, а останнім часом і релігійне. Об'єктивну основу єдності всіх цих аспектів філософія вбачає в діалектичній єдності соціального й природного. Звідси і спільність мети взаємопов'язаних виховних процесів формування високо моральної особистості з гуманним ставленням до природи і людей.

Якщо екологічна освіта та екологічне виховання є джерелом екологічної компетентності нашого сучасника, то показником (індикатором) екологічної культури є стан неформальних екологічних рухів у тому чи іншому регіоні. Впевнено можна говорити про те, що сьогодні у світі виник і набирає силу широкий, багатоступеневий екологічний рух, який потребує цілісного еколого-філософського аналізу як у регіональних, так і глобальних його проявах. Він намагається поєднати гуманістичні мотиви з чисто практичним прагненням людей зберегти й захистити довкілля їх

існування (як природне, так і соціальне). Неформальний екологічний рух є альтернативним державним (бюрократичним) екологічним інституціям. За спиною державних служб (міністерств, комітетів, центрів тощо) часто-густо адміністратори і промисловці, які мають реальну владу, продовжують, як і раніше, «природоперетворювальну» практику. З іншого боку, як протилежна крайність, набуває поширення стихійно-емоційне ставлення до проблеми – «зелений фундаменталізм», регіональний екологічний егоїзм, байдужість та «екоістерія».

Специфіка виховання взагалі, й екологічного зокрема, полягає в тому, що воно, на відміну від матеріального і духовного виробництва, відтворює природне середовище у формі людського життя. Це не просто виховання бережливого ставлення до навколишнього середовища, але і фіксовані періоди становлення самої людини, раціонального формування й реалізація її природно-соціальних можливостей. Тому створення оптимального «образу» екологічної освіти передбачає проведення категоризації природи з урахуванням багатства форм практики і їх відношення до основного закону суспільного виробництва, основною метою якого є розвиток людини.

Цілком зрозуміло, що екологічне виховання повинно розглядатись як особливий «зріз» суспільної життєдіяльності й культури, що відображає характер ставлення людей до природи через їхні внутрішні соціальні відносини. Екологічне виховання тут має виступати складовою частиною суспільного виховання, але проявляється воно специфічно – як ставлення людини до зовнішньої природи через розвиток і самоствердження її (людини) як природної та суспільної істоти.

Для дитини суспільні відношення існують у формі об'єктивованих приписів загальної культури. Тому формування адекватного ставлення до навколишнього середовища здійснюється через спілкування із зовнішнім предметним світом «другої природи». Екологічна культура проявляється в здатності використовувати світ природи відповідно до її об'єктивних закономірностей. Тут ми маємо справу із складним процесом адаптації дитини до певного загальнолюдського досвіду «жити природою». Реально це відбувається в процесі опредметненої і живої праці; духовно-практично він сконцентрований у науковому світогляді. Тому засвоєння дитиною екологічної культури досягається через засвоєння наявних форм праці й наукового світогляду.

З огляду на зазначене вище необхідним є уточнення щодо положення про те, що певна система цінностей мусить бути покладена в основу екологічного виховання. Це міркування не викликає сумнівів. Ціннісний підхід дійсно є одним із провідних в екологічному вихованні. Проте варто звернути увагу й на те, що система цінностей як феномен суспільної практики та культури не є основоположним у процесі виховання. Воно саме, як органічна частка соціальної діяльності, є соціальною цінністю. Крім цього, природа є цінністю самостійною не сама по собі; без практики вона – об'єктивна реальність, позбавлена соціальної визначеності і, значить, ціннісної якості. Ціннісне ставлення до природного

довкілля виникає лише у сфері соціального життя, залежно від характеру й структурної специфіки реалізації трудового процесу. Якщо б природа мала ціннісну самостійність, то не було б проблеми екологічного виховання; бережливе ставлення людини до неї проявлялося б автоматично. Отже, природа сама по собі не має цінності, це є предметом людської компетенції. Формування ціннісного ставлення до неї з боку людини потребує певного виховання суб'єкта діяльності, засвоєння людиною сутності суспільної праці та основоположних засад культури.

Цінність будь-якого фрагменту природного середовища визначається способом і характером реалізації суспільної форми праці і, залежно від цього, може варіюватись у загальній «шкалі» соціальних цінностей. Специфіка всіх матеріальних і духовних цінностей вбачається в тому, що жодна з них не є самодостатньою. Такою «абсолютною якістю» володіє лише соціальний спосіб буття в цілому – практична діяльність і певний рівень екологічної культури. «Загальною основою виховання людської культури може бути тільки культура, її ядро – праця, суспільна практика в цілому» [10:137].

Висновки. Отже, екологічна діяльність є такою екологічно спрямованою активністю, що здатна до кардинального вдосконалення і якісної зміни екологічних програм, до постійного перепрограмування всіх видів людської діяльності і спрямована на духовно-практичне освоєння навколишнього середовища. Екологічна культура в такому разі є тим універсальним, адаптивним і оптимізаційним механізмом людського суспільства, завдяки якому і є можливим коеволуційний процес, спрямований, насамкінець, на досягнення гармонійної взаємодії в системі «суспільство-природа».

Література

1. Білявський Г. О., Фурдуй Р. С., Костіков І. Ю. Основи екології : [підручник]. Київ : Либідь, 2004. 408 с.
2. Гесле В. Практична філософія в сучасному світі. Київ : Лібра, 2019. 248 с.
3. Дробноход М. І. Філософія екологічної освіти: концептуальні основи. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 3. С. 43-49.
4. Екологічна енциклопедія : у 3-х т. Київ : ТОВ Центр екологічної освіти та інформації, 2006. Т. 1. 432 с.
5. Кисельов М. М., Деркач В. Л., Толстоухов А. В. Концептуальні виміри екологічної свідомості : [колективна монографія]. Київ, 2003. 356 с.
6. Крисаченко В. С., Хилько М. І. Екологія. Культура. Політика: концептуальні засади сучасного розвитку. Київ : Знання, 2001. 239 с.
7. Національна екологічна політика України: загальні оцінки і ключові рекомендації. Київ : Компанія ВАІТЕ, 2007. 32 с.
8. Саєнко Т. В. Екологічна освіта в Україні – досягнення і перспективи. *Екологічний вісник*. 2004. № 5. С. 19-28.
10. Салтовський О. І. Основи соціальної екології : курс лекцій. Київ : МАУП, 1997. 165 с.
11. Тарасенко М. Історія філософії України. Київ : Знання України, 1994. 235 с.
12. Толстоухов А. В., Хилько М. І. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем. Київ : Знання України, 2001. 143 с.

13. Федоренко О. І., Тимочко Т. В., Ткач В. Н. Питання екологічного виховання та освіти населення. *Екологічний вісник*. 2005. № 3. С. 16-28.

14. Ярчук Г. Екологічне виховання: сутність та основні напрями. *Вища освіта України*. 2008. № 2. С. 91-97.

References

1. Bilyavskiy, G. O., Furduy, R. S., Kostikov, I. Yu. (2004). *Osnovy ekolohiyi : pidruchnyk* [Basics of ecology: textbook]. Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].

2. Hesle, V. (2019). *Praktychna filozofiya v suchasnomu sviti* [Practical philosophy in the modern world]. Kyiv : Libra. [in Ukrainian].

3. Drobnohod, M. I. (1996). *Filosofiya ekolohichnoyi osvity: kontseptual'ni osnovy* [Philosophy of ecological education: conceptual foundations]. *Pedahohika i psykholohiya – Pedagogy and psychology*, 3, 43-49. [in Ukrainian].

4. Tsentr ekolohichnoyi osvity ta informatsiyi (2006). *Ekolohichna entsyklopediya* [Ecological encyclopedia]: in 3 vols. Kyiv: TOV Tsentr ekolohichnoyi osvity ta informatsiyi. V. 1. [in Ukrainian].

5. Kysel'ov, M. M., Derkach, V. L., Tolstoukhov, A. V. (2003). *Kontseptualni vymiry ekolohichnoyi svidomosti* [Conceptual dimensions of ecological consciousness] : kolektyvna monohrafiya. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Krysachenko, V. S., Khyly'ko, M. I. (2001). *Ekolohiya. Kul'tura. Polityka: kontseptual'ni zasady suchasnoho rozvytku* [Ecology. Culture. Politics: conceptual foundations of modern development]. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].

7. Kompaniya VAITE (2007). *Natsional'na ekolohichna polityka Ukrayiny: zahal'ni otsinky i klyuchovi rekomendatsiyi* [National environmental policy of Ukraine: general assessments and key recommendations]. Kyiv. [in Ukrainian]

8. Sayenko, T. V. (2004). *Ekolohichna osvita v Ukrayini – dosyahnennya i perspektyvy* [Environmental education in Ukraine – achievements and prospects]. *Ekolohichnyy visnyk – Environmental Herald*, 5, 19-28. [in Ukrainian].

9. Saltov's'kyi, O. I. (1997). *Osnovy sotsial'noyi ekolohiyi : kurs lektsiy* [Basics of social ecology: a course of lectures]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].

10. Tarasenko, M. (1994). *Istoriya filozofiyi Ukrayiny* [History of philosophy of Ukraine]. Kyiv : Znannya Ukrayiny [in Ukrainian].

11. Tolstoukhov, A. V., Khyly'ko, M. I. (2001). *Ekobezpechnyy rozvytok: poshuky stratehem* [Eco-safe development: search by a strategist]. Kyiv : Znannya Ukrayiny [in Ukrainian].

12. Fedorenko, O. I., Tymochko, T. V., Tkach, V. N. (2005). *Pytannya ekolohichnoho vykhovannya ta osvity naseleння* [Issues of environmental education and education of the population]. *Ekolohichnyy visnyk – Environmental Herald*, 3, 16–28. [in Ukrainian].

13. Yarchuk, H. (2008). *Ekolohichne vykhovannya: sutnist' ta osnovni napryamy* [Environmental education: essence and main directions]. *Vyshcha osvita Ukrayiny – Higher education of Ukraine*, 2, 91–97. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано актуальні проблеми екологічного виховання, запропоновано механізми формування етичних імперативів логічної культури особистості. Акцентовано, що екологічна освіта є однією з важливих складових природоохоронної діяльності, де відбувається процес формування екологічної свідомості, ґрунтовних екологічних і світоглядних переконань у кожного нашого сучасника. Мета статті – розкрити механізм формування та функціонування етичних імперативів в екологічній структурі особистості. Досягнення цієї

мети можливе за умови, якщо екологічна освіта буде включена в освітній процес і зорієнтована на всі категорії населення. Зазначено, що засвоєння суб'єктом екологічної діяльності екологічних знань залежить від певної системи ціннісних орієнтацій: власного ставлення до питань, які необхідно вивчати, готовності присвятити себе охороні навколишнього середовища та бажання брати участь у природоохоронних заходах. З'ясовано роль освіти у становленні екологічної культури. Порушено проблему морально-екологічного виховання, яке є не тільки засобом засвоєння зовнішніх орієнтирів і регуляторів, а й перетворення їх в елементи особистої свідомості, у внутрішні регулятори. Акцентовано, що саме певна система цінностей має бути покладена в основу екологічного виховання, адже ціннісний підхід є одним із провідних в екологічному вихованні. Звернено увагу й на те, що система цінностей як феномен суспільної практики та культури не є основоположним у процесі виховання. Воно саме, як органічна частка соціальної діяльності, є соціальною цінністю. Екологічна діяльність як суспільна активність здатна до вдосконалення і якісної зміни екологічних програм, до перепрограмування всіх видів людської діяльності і спрямована на духовно-практичне освоєння довкілля. Зроблено висновок, що екологічна освіта сприяє формуванню ціннісного погляду на природу. Отже, екологічна діяльність є універсальним, адаптаційно-оптимізаційним механізмом людського суспільства, завдяки якому можливий коеволюційний процес, орієнтований на досягнення гармонійної взаємодії в системі «суспільство – природа».

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, коеволюція, екологічне виховання, етичний імператив.